

отличается от европейской тем, что прямого обращения к Межамериканскому суду по правам человека процедура не предусматривает. Африканский суд по правам человека и народов – аналог Европейского суда по правам человека.

Автором делается вывод о формировании в отдельных мировых регионах наднациональной судебной власти. Государства, которые принимают участие в этом процессе, в сущности отказываются от абсолютизации государственного суверенитета.

Ключевые слова: международные организации, суд, защита прав, трудящиеся–мигранты, права человека, социальные права.

* * *

УДК 35

Лисенко Ю. В.

кандидат політичних наук, доцент кафедри

політології і соціології, ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана” (Україна, Київ), khyloko.m@gmail.com

Громадянське суспільство в Україні: тенденції розбудови в контексті демократизації

Розглядаються особливості і тенденції функціонування сучасного громадянського суспільства України в контексті процесів демократизації. Узагальнюється місце і роль людини як суб'єкта політики в структурі сучасного громадянського суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство, демократизація, гуманізація політики, громадська активність.

Політичне життя сучасного українського суспільства формується у складних суспільно–політичних і соціально–економічних умовах. Починаючи з періоду проголошення незалежності України й до сьогодні питання розбудови громадянського суспільства залишаються актуальним. Неминучість суспільних перетворень на засадах демократії, в яких громадянське суспільство відіграє важливу роль, обумовлює сутність самого громадянського суспільства.

Громадянське суспільство формується історично, відображаючи якісні характеристики суспільства, набуті в процесі його розвитку і спирається на самоврядний потенціал громадян, здатних до самоорганізації. Демократичний шлях розвитку передбачає суттєві інституційні, функціональні, політико–правові перетворення, в контексті яких громадянське суспільство виступає своєрідним індикатором готовності громадян дотримуватися загальноцивілізаційних норм співжиття. Сучасні українські реалії доводять, що рівень громадянської свідомості значно зріс. Саме тому дослідження місця і ролі людини, взаємодії держави і громадянського суспільства розкривають нові горизонти для наукового обґрунтування функціонального призначення і особливостей функціонування сучасного громадянського суспільства.

Утвердження традицій демократичного розвитку і пошук оптимальних шляхів розвитку демократії в Україні визначають нові вектори і особливості розбудови громадянського суспільства. Суспільно–політичні демократичні трансформації сучасного суспільства, утвердження загальноцивілізаційних суспільних цінностей на сучасному етапі державотворення окреслюють платформу для становлення і стійкого розвитку громадянського суспільства в Україні.

Сучасна політична наука розглядає громадянське суспільство як складний феномен. Дослідженню різних аспектів проблеми формування і функціонування громадянського суспільства присвячені праці таких зарубіжних дослідників як: Дж. Александер, Д. Лейн, Дж. Кін, Т. Парсонс, Ю. Хабермас, Ф. Шміттер, А. де Токвіль, Ф. Фукуяма та ін. Для розвитку української політології неабияку цінність мають праці вітчизняних науковців, які досліджують особливості становлення і розвитку громадянського суспільства в Україні. Дослідженням цієї проблематики займаються В. Горбатенко, А. Колодій, Г. Калінічева, М. Калініченко, Ю. Корнілов, М. Михальченко, Ф. Рудич, О. Скрипнюк, Ю. Шайгородський, В. Якушик, О. Якубовський та ін.

Аналізуючи результати попередніх досліджень і враховуючи особливості сучасного етапу політичного життя українського суспільства, варто дослідити зміни і окреслити нові вектори розбудови громадянського суспільства в Україні, а також визначити місце і роль людини як суб'єкта політики в структурі сучасного громадянського суспільства.

Формування громадянського суспільства одночасно з інститутом демократії є офіційно проголошеними орієнтирами посткомуністичної трансформації України та інших країн Центральної Європи, починаючи з демократичних трансформацій останніх десятиріч ХХ століття. Ідея громадянського суспільства формується в епоху Античності. У працях мислителів Стародавньої Греції, зокрема Платоном і Аристотелем, вперше було обґрунтовано відмінності між приватними і суспільними інтересами людини в рамках її життєдіяльності в місті–полісі. У Стародавньому Римі Цицерон розвивав ідею асоціації рівноправних громадян, які проживають у місті, тому принципових відмінностей між поняттями “держави” і “суспільство” не розкривав. Подальшого розвитку ідеї становлення громадянського суспільства набувають в період обґрунтування концепту “природних прав” людини. Збагатили і обґрунтували зміст поняття “громадянське суспільство” Н. Макіавеллі, Г. Гроцій, Б. Спіноза, Т. Гоббс, Ж–Ж. Руссо, Дж. Локк, Г. Гегель, М. Драгоманов, М. Грушевський та ін.

Сучасне наукове трактування поняття громадянського суспільства в енциклопедичних виданнях формується навколо його розуміння як суспільства громадян, яким властиві розвинуті економічні, соціальні, політичні, культурні, моральні та інші якості та яке спільно з державою утворює розвинуті правові відносини [1, с. 119]. Побудова громадянського суспільства є метою суспільного розвитку, засобом усебічного забезпечення інтересів, прав і свобод людини і громадянина. Передумовами розбудови зрілого громадянського суспільства вважають формування вільної особистості, наділеної правами і свободами, функціонування ринкової економіки за умов існування різних форм власності, раціоналізація багатопартійної системи і реальна дієвість мережі громадських об'єднань і рухів.

Зріле громадянське суспільство, його ефективну діяльність вважають однією з ознак демократії. Важливо враховувати, що громадянське суспільство не має однакової цінності для сучасних теорій демократій.

Залежно від моделі демократії змінюється підхід у визначенні ролі і місця громадянського суспільства, його структури і функцій. Теорії плюралістичної, корпоративної, соціалістичної, деліберативної демократії визнають громадянське суспільство невід'ємним актором політичного процесу. У теоріях ліберальної, елітарної демократії, демократії участі громадянське суспільство є цінним у частині розвитку окремих складових демократичного процесу (захист прав людини, здійснення громадського контролю політичних інститутів, формування політичної культури тощо) [2, с. 13–14].

Громадянське суспільство, як відмічає вітчизняна дослідниця Г. Калінічева, починається з активності та відповідальності, а виявляється у вигляді сукупності формальних і неформальних неурядових організацій, рухів, ініціативних груп, органів самоуправління і самоорганізації населення, які можуть впливати на державну владу, примушуючи її враховувати різні, іноді суперечливі, інтереси та шукати шляхи і засоби їх задоволення, примирення і узгодження [3, с. 327].

У реальному політичному житті українського суспільства існує суперечність між задекларованими нормами й реальними можливостями і бажаннями громадян у реалізації функцій громадянського суспільства та дотримання базових демократичних засад його функціонування. Основними причинами такої ситуації, на думку вітчизняного науковця О. Бабкіної, є наступні:

- відсутність необхідної кількості активних соціальних суб'єктів демократичної трансформації суспільства;
- недостатній рівень політичної та правової культури і всього суспільства, і його еліти;
- певна безсистемність і невпорядкованість законодавства;
- недостатній розвиток сталих елементів громадянського суспільства [4].

Історичний досвід доводить, що основним засобом розвитку та функціонування політичного життя розвинутих країн є демократія. Політичний плюралізм, розподіл влад, електоральна змагальність, юридична рівність індивідів є системою, що адекватна ринковій економіці та громадянському суспільству. На думку О. Бабкіної, це не тільки дає змогу утримувати на легальних засадах соціально–політичні конфлікти, певною мірою амортизувати напруження, що виникає в суспільстві, але й створювати ефективні механізми використання демократичних інститутів для стабілізації існуючого ладу. Наукове розуміння демократії і демократизації полягає не лише й не стільки в різновиді політичної структури суспільства як основного способу організації, упорядкування та регулювання відносин між усіма елементами соціальної структури суспільства, особливо з приводу їхніх економічних і соціальних інтересів [4]. Як зазначає О. Бабкіна, в цьому випадку йдеться про економічну і соціальну демократію. Рівень розвиненості громадянського суспільства залежить від співвідношення цих сторін демократії. Сучасному українському суспільству необхідно подолати традиційні погляди на демократію як обов'язковий атрибут лише політико–владної сфери.

На рівні соціальної теорії досить актуальним є обґрунтування парадигми природної взаємодії норм і цінностей політичної системи суспільства, а також потреб і інтересів особистості, їх реалізація у суспільній практиці. Як слушно зауважує І. Алексеєнко, людський вимір політики як сукупність вселюдських цінностей повинен знайти належне місце в концепціях формування українського суспільства, що потребує наукової розробки і створення багатьох плідних ідей про людину. Пріоритетне значення має зайняти гуманістична політика соціально–правової демократичної держави, в тому числі характер суспільного відтворення людини в усій її багатогранності, самодіяльності, самореалізації, що становить певний ступінь ідентифікації людини з суспільним цілим [5, с. 1].

Таким чином, тільки та політична система, функціонування якої базується на принципах демократизму і гуманізму – може забезпечити реалізацію невідчужуваних прав людини, створити умови для самореалізації та саморозвитку особистості в суспільстві. Гуманізація політичного життя – це шлях до самовираження людини в політиці, становлення цивілізованого громадянського суспільства, правової і соціальної держави, вирішення протиріч особистості стосовно суб'єктів політичної системи, реалізації інтересів людини в політиці.

Важливо враховувати, що тільки свідомо активність, як форма соціальної діяльності людини, може стати інструментом на шляху демократичних зрушень. Позиціонування людиною себе, в першу чергу, як ініціативного і відповідального суб'єкта політики, а не пасивного об'єкта впливу, теоретично є одним із способів формування і реалізації нової якості соціального життя, важливим інструментом консолідації українського суспільства. Натомість констатуємо наявність розшарованого, соціально–поляризованого суспільства, в якому проблеми зростання соціальної нерівності, формування середнього класу, гарантія соціального забезпечення й соціального страхування, покращення показників рівня життя людини і її соціального добробуту потребують ґрунтовного аналізу та позитивного вирішення. Ні про який прогрес, в тому числі й на демократичному шляху розвитку, у такій ситуації не може бути й мови. Людина не відчуває себе ані суб'єктом політики, ані повноправним членом громадянського суспільства, мета якого – створення умов для задоволення матеріальних, духовних та інших потреб, насамперед шляхом максимального використання прав і свобод, вироблених демократичним суспільством.

Аналізуючи особливості демократичних перетворень вітчизняного зразка, дослідниця А. Шаповалова визначає громадянське суспільство як сукупність відповідних структур і організацій, які об'єднують окремих громадян задля прояву ними активної громадської позиції, ініціативи і самореалізації через реалізацію відповідних груп інтересів. Вони діють, як зауважує дослідниця, в автономному незалежному від держави режимі, користуючись правовими нормами, визначеними державою. Діяльність структур громадянського суспільства має неполітичний характер, але має достатньо повноважень

впливати на суспільні процеси [6, с. 59]. Таким чином, у питаннях функціонування громадянського суспільства в Україні важливо проаналізувати динаміку розвитку його інститутів, удосконалити їх участі у вирішенні актуальних суспільних проблем, враховувати переваги демократичного впливу держави на діяльність ЗМІ, особливості формування об'єктивної громадської думки тощо.

Вивчення зразків зарубіжного досвіду щодо функціонування громадянського суспільства і дієвості його інститутів дозволить частково подолати негативні тенденції у процесі розбудови громадянського суспільства в Україні. Професор Кембриджського університету Д. Лейн (Великобританія) зауважує, що для розуміння ролі і динаміки розбудови громадянського суспільства варто враховувати різноманітність інтересів і цілей груп акторів, залучених до його побудови. Формування громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах необхідно аналізувати в контексті процесів трансформації – створення нових держав, встановлення ринкових відносин і проведення приватизації, а також перебудови міжнародних відносин [7, с. 100–101]. Такий аналіз, на думку дослідника, окреслює контури траєкторії змін у функціонуванні громадянського суспільства і його реальний вплив на формування політичного курсу. У країнах ЄС, як зазначає Д. Лейн, це виявляється на таких етапах як:

- координація ринкових відносин і суспільна плюралізація;
- індивідуальна ініціатива громадян, забезпечення надійності ринкової системи шляхом постійних змін (реформування);
- ефективне просування індивідуальних і соціальних благ;
- підтримка впорядкованого плюралістичного економічного і політичного режиму;
- становлення економічного і політичного громадянського суспільства; політична координація через представницькі парламентські інститути і процеси [7, с. 101].

Переосмислюючи суспільно–політичні події в Україні в період з 2013–2014 рр., можна зауважити на деякому зміщенні акцентів та формуванні нових тенденцій у функціонуванні громадянського суспільства нашої країни в контексті його демократизації. Зокрема, варто відмітити позитивну зміну динаміки суспільно–активних та небайдужих громадян, що є достатнім для подальшої розбудови демократичного громадянського суспільства. Виходячи з цього, громадянське суспільство в Україні позиціонує себе впливовим політичним актором з яким мусили б рахуватися владні структури. Це вказує на наявність якісних змін стосовно впливу громадськості на прийняття політичних рішень, зокрема в Україні. За роки незалежності в Україні не вдалося створити ситуацію, за якої більшість її громадян відчували б себе активними суб'єктами політики у порівнянні з вищезазначеним періодом. Зміна місця і фактичної ролі громадянського суспільства у структурі політичної системи України зміцнює демократичні засади її політичного життя. Таким чином, можемо говорити про нову хвилю підйому у визначених історичних

хвилеподібних етапах (підйом – занепад) становлення громадянського суспільства періоду незалежності України [8, с. 37; 3, с. 328].

Характерними ознаками сучасного українського громадянського суспільства вважають:

- соціальне структурування і виявлення інтересів окремих верств населення, дрібних соціальних груп (трудоий колектив, родина, добровільні об'єднання) чи окремих індивідів;

- кількісну зміну інститутів громадянського суспільства, зростання їх організаційних спроможностей;

- спрямованість на взаємодію з органами державної влади, вплив на суспільно–політичні процеси.

Громадянське суспільство в сучасній Україні, попри високу динаміку його внутрішніх перетворень з огляду на події “Революції гідності” 2013–2014 рр., ще не можемо вважати зрілим в повній мірі. Визначальною рисою українського громадянського суспільства зростає набуття нових рис і виконання ряду функцій, які демонструють його сильні сторони і закріплюють важливу роль у структурі політичної системи суспільства. До таких можемо віднести:

- структурованість і самоврядність, як внутрішню здатність до вирішення проблем економічного, соціального, політичного, духовного, культурного характеру поза межею державного втручання;

- широкі комунікативні можливості, завдяки яким створюється альтернативні канали комунікації та поширення інформації, зокрема через соціальні мережі;

- відносну відокремленість від держави, яка залишається партнером, проте втрачає риси провідної політичної сили;

- множинність інститутів і плюралізм у задоволенні індивідуальних і групових інтересів різних соціальних верств, їх часткова кореляція із загальносуспільними інтересами;

- плюралістичне оформлення неполітичних відносин у суспільстві. Важливим є розвиток окремих напрямів у діяльності громадянського суспільства, зокрема значну активізацію його мілітарних і гуманітарних форм: громадські ініціативи, волонтерство, протестний рух, формування сил територіальної оборони, представництво у переговорних процесах (звільнення заручників, обмін військовополоненими) тощо.

Громадянська активність у сучасній політології розглядається як умова демократизації суспільства. Визначальною рисою активного громадянина є його прагнення брати участь у суспільному житті. Це більше, ніж просте членство в громадських організаціях, адже кожний громадянин має бути зацікавлений в особистому залученні до процесу прийняття рішень, зокрема на місцевому рівні, оскільки наслідки цих рішень певною мірою впливатимуть на конкретну людину чи її родину. Чим більше громадян залучено до участі в управлінні, тим більше зростатиме міцність, адаптивність політичної системи, варіативність поведінки суб'єктів політики, їх здатність продукувати ідеї, варіанти рішення проблем та вибирати найбільш прийнятний з багатьох альтернативних [9, с. 118]. Як вважає О. Кіндратець, більш значні позиції повинні зайняти інститути громадянського суспільства, оскільки парадигма сталого розвитку передбачає підвищення

організованості, упорядкованості життя, що здійснюється за рахунок самоорганізації. Формою самоорганізації в умовах постіндустріальної демократії виступає “демократія участі” [9, с. 119].

На думку науковця О. Бабкіної, Україна завершує початковий етап становлення демократичної соціально-правової держави й переходить до втілення принципів і норм Конституції в реальне життя суспільства, держави, кожної людини. Але це завдання не завжди збігається з реальністю [4]. Перебування людини осторонь політичних процесів сьогодні означає блокування власних інтересів та інтересів своїх співвітчизників. Громадяни України повинні займати чітку громадську позицію, не бути відчуженими від політичних процесів. Як додає Т. Мармазова, громадянське суспільство є сукупністю сформованих на добровільних та самоврядних засадах громадянських інститутів, за посередництвом яких індивіди вільно реалізують свої природні права і свободи. Його становлення обумовлено безпосередніми життєвими інтересами та потребами людей [10, с. 201].

Роль громадянської активності в розвитку суспільства не викликає сумнівів. Залучення громадськості до вироблення та впровадження політики сприяє посиленню ролі людини в демократичних перетвореннях держави [11, с. 3–6; 12, с. 177–190]. Проте виникає проблема заохочення громадян до активної політичної участі. На думку Л. Зідентопа, передача значних владних повноважень на місцевий та регіональний рівні підвищує можливість держави виховувати у населення громадський дух шляхом формування навичок громадськості, необхідних для участі в управлінні [13, с. 75–77]. Можна констатувати, що такий шлях вирішення проблеми громадянської активізації не позбавлений сенсу, проте залишається малоефективним для українського суспільства. З цього приводу О. Кіндратець зауважує, що розвитку громадянської активності сприятиме поширення інформації про приклади успішної взаємодії органів виконавчої влади, місцевого самоврядування з громадськістю. Така інформація має розміщуватись в офіційних виданнях, обнародуватись через ЗМІ та електронні мережі [9, с. 124].

Якщо узагальнити, то розвиток громадянського суспільства в Україні викликає необхідність: створення сприятливих умов для самореалізації та вільного розвитку особистості; подолання відчуження індивіда від держави; формування активної життєвої позиції особи в громаді, суспільстві, державі; збереження соціальної і політичної стабільності та національної безпеки в Україні; поступове додання стереотипів, упередженості, нетерпимості та інших проявів тоталітарного минулого. Оскільки участь кожного громадянина у суспільному житті, його висока політична і правова культура є невід’ємною умовою функціонування демократії [14, с. 7].

Можливості самореалізації людини визначаються спільним внеском усіх членів суспільства у створення соціально-економічного і духовного потенціалу українського суспільства на шляху його демократизації. Таким чином, формування демократичної держави не може відбуватися стихійно, а має бути, як наголошує В. Скомаровський, результатом активної діяльності

суспільства, усіх його громадян, кожної особи. Держава і суспільства мають бути зацікавленими у якнайповнішому забезпеченні прав і свобод громадян, оскільки вони слугують не тільки особистим інтересам кожного, а й спрямовують організацію загальнонаціонального життя, у якому кожна, без виключення, особистість сприймається демократичним суспільством як унікальна і самоцінна, що в свою чергу створює реальні умови розвитку впевненості, самодостатності кожного [15, с. 174].

Вирішити низку складних проблем суспільного розвитку можна, лише спираючись на зацікавленість і активність громадян. Тому зусилля влади мають бути спрямовані на створення умов для активного формування інститутів громадянського суспільства, сприяння залученню найширшого кола громадян до розв’язання своїх власних та суспільних проблем. Це сприятиме, з одного боку, подоланню утриманських настроїв, з іншого – контролю над діяльністю органів державної влади [16, с. 11]. Експерти вважають, що для нинішнього етапу розвитку демократичних процесів в Україні актуальними є: пошук прийнятних з огляду на українські традиції і нові реалії балансу розподілу влади і повноважень між державою й інститутами громадянського суспільства; налагодження дієвої системи вивчення і врахування громадської думки; розробка і реалізація моделей постійного діалогу влади і суспільства, піднесення культури цього діалогу; забезпечення правових механізмів громадянського контролю за діяльністю органів влади, подолання браку інформації щодо схвалюваних ними рішень. Українською необхідною для розвитку інститутів громадянського суспільства є модернізація законодавства про недержавні невідприємницькі організації [16, с. 32].

На рівень громадянської активності впливає політична культура, партнерська взаємодія держави і громадянського суспільства. Таки чином, перспектива розвитку громадянського суспільства передбачає розв’язання значної кількості гострих суспільних проблем, від вирішення яких залежить якість демократичних перетворень. Здійснення таких перетворень не можливе без дотримання діалектики рівноваги між демократизацією держави і демократичним забезпеченням у межах громадських організацій, які функціонують на засадах самоуправління і саморегуляції. М. Калініченко наголошує, що людина як індивідуальний суб’єкт не може протистояти державі в особі організованих державно-владних інститутів. Для цього приватні інтереси у соціальній сфері теж мають бути певним чином інституційно-оформленими, гарантованими [17, с. 2]. Варто відзначити, що у відносинах суб’єктів політики на рівні “держави – громадянське суспільство – людина” спостерігається певна залежність громадських інститутів від політичних структур.

Громадянське суспільство розвинених демократичних держав в змозі запропонувати і забезпечити самовизначення, відповідальність за самого себе, свободу вибору, солідарність і участь у повсякденному вирішенні суспільних проблем. Свого часу у доповіді Римського клубу “Перегляд світового порядку” (1976 р.), яка була підготовлена групою вчених на чолі з Я. Тінбергеном (Нідерланди),

підкреслювалась необхідність кардинальних змін у світовій системі економічних відносин, однак наголошувалось, що ця система не може бути переглянутою без серйозних змін в суспільно-політичній сфері. Як результат, вченими була запропонована концепція “assistedself-reliance”, тобто “допомога у прийнятті відповідальності за самого себе”, або “партикулярний розвиток”, що пропонувала залучити інститути самоорганізації громадян та індивідуальну участь людини для здійснення перетворень у політичній сфері.

Аналізуючи коло проблем, які постали перед незалежною Україною в контексті розбудови громадянського суспільства, М. Рябчук найважливішим для утвердження демократії вважає здатність людей узгодженими й осмисленими діями впливати на владу. Громадянське суспільство не просто передбачає формальний розподіл влади та баланс інтересів, а й своїми інституціями забезпечує громадський контроль за цим розподілом і підтримує згаданий баланс. Отже, розвинуте громадянське суспільство є інституціоналізованим виявом суспільного плюралізму і водночас його гарантом перед авторитарними чи тоталітарними тенденціями держави або певних суспільних сил [3, с. 332].

Отже, громадянське суспільство сучасної України тільки зараз набуває ознак самоврядного, самоорганізованого, гнучкого і мобільного суб'єкта політичного процесу. А тому в сучасних умовах тільки оптимальна комбінація поєднання функцій держави і громадянського суспільства забезпечить цілісний вектор демократичного розвитку.

Список використаних джерел

1. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-ге вид. – К., 2004. – 736 с.
2. Андрійчук Т. Концепт громадянського суспільства в сучасних теоріях демократії // Політичний менеджмент. – 2012. – №1–2. – С.13–14.
3. Українське суспільство на шляху до політичної нації: історія і сучасність: колективна монографія / кер. кол. авт. і наук ред. І. Д. Дудко; Ін-т історії українського суспільства ДВНЗ “Київський національний економічний університеті мені Вадима Гетьмана”. – К.: КНЕУ, 2014. – 478 [2] с.
4. Бабкіна О. Демократичні детермінанти трансформації українського суспільства // Віче [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/682/>
5. Алексєєнко І. В. Місце і роль особистості в політичній системі суспільства. Автореф. дис. ... канд. політ. наук / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 1999. – 20 с.
6. Шаповалова А. Глобальне громадянське суспільство як чинник формування української самоврядності / А. Шаповалова // Освіта регіону. – 2009. – №1. – С.57–60.
7. Лейн Д. Гражданское общество в странах ЕС: идеология, институты, продвижение демократии / Д. Лейн // Политические исследования. – 2012. – №2. – С.98–116.
8. Чувардинський О. Г. Громадянське суспільство в Україні: становлення, функціонування, перспективи розвитку: монографія / О. Г. Чувардинський. – Київ – Ніжин: ТОВ Видавництво Аспект-Поліграф, 2006. – 276 с.
9. Кіндратець О. М. Громадянська активність як умова демократизації суспільства // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2009. – Вип.38. – С.117–125.
10. Мармазова Т. І. Політика як засіб забезпечення взаємодії держави і громадянського суспільства / Т. І. Мармазова // Політологічний вісник. Зб. наук. праць. – К.: “ІНТАС”, 2008. – Вип.38. – С.194–204.
11. Давиденко В. В. Соціальний діалог в контексті взаємодії громадянського суспільства і держави. Автореф. дис. ... докт. політ. наук за спец. 23.00.02 – політичні інститути та процеси / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2008. – 38 с.
12. Скворець В. О. Громадянське суспільство: продукт демократичної держави чи суб'єкт творення життєустрою народу? / В. О. Скворець // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2008. – Вип.33. – С.177–190.
13. Зидентоп Л. Демократія в Європі / Л. Зидентоп; пер с англ.: под. ред. В. Іноземцева. – М.: ЛОГОС, 2004. – 360 с.
14. Ладиченко В. Громадянське суспільство потребує ідеології гуманізму // Юридична Україна. – 2007. – №3. – С.4–9.
15. Скомаровський В. Забезпечення прав і свобод людини у процесі соціально-політичного реформування українського суспільства. Автореф. дис. ... канд. політ. наук / Ін-т держави і права ім. В. Корецького НАН України. – К., 2005. – 20 с.
16. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015: Національна доповідь / [за заг. ред. В. М. Гейця та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
17. Калініченко М. М. Політико-владний потенціал громадянського суспільства в сучасній теорії політики. Автореф. дис. ... канд. політ. наук за спец. 23.00.01. – теорія та історія політичної науки / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – К., 2006. – 20 с.

References

1. Politologichnyj encyklopedichnyj slovnyk / za red. Ju. S. Shemshuchenka, V. D. Babkina, V. P. Gorbatenka. – 2-ge vyd. – K., 2004. – 736 s.
2. Andrijchuk T. Koncept gromadjans'kogo suspil'stva v suchasnyh teorijah demokratii' // Politychnyj menedzhment. – 2012. – №1–2. – S.13–14.
3. Ukrai'ns'ke suspil'stvo na shljahu do politychnoi' nacji': istorija i suchasnist': kolektyvna monografija / ker. kol. avt. i nauk red. I. D. Dudko; In-t istorii' ukrai'ns'kogo suspil'stva DVNZ “Kyj'vs'kyj nacional'nyj ekonomichnyj universyteti meni Vadyma Get'mana”. – K.: KNEU, 2014. – 478 [2] s.
4. Babkina O. Demokratichni determinanty transformacij' ukrai'ns'kogo suspil'stva // Viche [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.viche.info/journal/682/>
5. Aljeksjejenko I. V. Misce i rol' osobystosti v politychnij systemi suspil'stva. Avtoref. dys. ... kand. polit. nauk / In-t derzhavy i prava im. V. M. Korec'kogo NAN Ukrain'ny. – K., 1999. – 20 s.
6. Shapovalova A. Global'ne gromadjans'ke suspil'stvo jak chynnyk formuvannja ukrai'ns'koi' samovrjadnosti / A. Shapovalova // Osvita regionu. – 2009. – №1. – S.57–60.
7. Ljejn D. Grazhdanskoe obshhestvo v stranah ES: ideologija, instituty, prodvizhenie demokratii / D. Lajn // Politicheskie issledovanija. – 2012. – №2. – S.98–116.
8. Chuvardyn's'kyj O. G. Gromadjans'ke suspil'stvo v Ukrai'ni: stanovlennja, funkcionuvannja, perspektivy rozvytku: monografija / O. G. Chuvardyn's'kyj. – Kyj'v – Nizhyn: TOV Vydavnytstvo Aspekt-Poligraf, 2006. – 276 s.
9. Kindratec' O. M. Gromadjans'ka aktyvnist' jak umova demokratyzacij' suspil'stva // Gumanitarnyj visnyk Zaporiz'koi' derzhavnoi' inzhenernoi' akademii'. – Zaporizhzhja: Vyd-vo ZDIA, 2009. – Vyp.38. – S.117–125.
10. Marmazova T. I. Polityka jak zasib zabezpechennja vzajemodii' derzhavy i gromadjans'kogo suspil'stva / T. I. Marmazova // Politologichnyj visnyk. Zb. nauk. prac'. – K.: “INTAS”, 2008. – Vyp.38. – S.194–204.
11. Davydenko V. V. Social'nyj dialog v konteksti vzajemodii' gromadjans'kogo suspil'stva i derzhavy. Avtoref. dys... dokt. polit. nauk za spec. 23.00.02 – politychni instytuty ta procesy / Kyj'vs'kyj nacional'nyj universytet im. Tarasa Shevchenka. – Kyj'v, 2008. – 38 s.
12. Skvorec' V. O. Gromadjans'ke suspil'stvo: produkt demokratychnoi' derzhavy chy sub'jekt tvorennja zhyttjeustroju narodu? / V. O. Skvorec' // Gumanitarnyj visnyk Zaporiz'koi' derzhavnoi' inzhenernoi' akademii'. – Zaporizhzhja: Vyd-vo ZDIA, 2008. – Vyp.33. – S.177–190.
13. Zidentop L. Demokratija v Evrope / L. Zidentop; per s angl.: pod. red. V. Inozemceva. – M.: LOGOS, 2004. – 360 s.
14. Ladychenko V. Gromadjans'ke suspil'stvo potrebuje ideologii' gumanizmu // Jurydychna Ukrai'na. – 2007. – №3. – S.4–9.
15. Skomarov's'kyj V. Zabezpechennja prav i svobod ljudyny u procesi social'no-politychnogo reformuvannja ukrai'ns'kogo suspil'stva. Avtoref. dys. ... kand. polit. nauk / In-t derzhavy i prava im. V. Korec'kogo NAN Ukrain'ny. – K., 2005. – 20 s.

16. Novyj kurs: reformy v Ukraïni. 2010–2015: Nacional'na dopovid' / [za zag. red. V. M. Gejca ta in.]. – K.: NVC NBUV, 2010. – 232 s.

17. Kalinichenko M. M. Polityko–vladnyj potencial gromadjans'kogo suspil'stva v suchasnij teorii' polityky. Avtoref. dys... kand. polit. nauk. za spec. 23.00.01. – teoriya ta istoriya politychnoi' nauky / Nacional'nyj pedagogichnyj universytet im. M. P. Dragomanova. – K., 2006. – 20 s.

Lysenko Yu. V., candidate of political sciences, associate professor of political science and sociology, SHEI "Kyiv National Economic University Vadym Hetman" (Ukraine, Kyiv), khyloko.m@gmail.com

Civil society in Ukraine: development trends in the context of democratization

In the article the characteristics and trends of functioning of a modern civil society in Ukraine in the context of democratization. The article summarizes the place and role of man as the subject of politics in the structure of modern civil society.

Keywords: civil society, democratization, humanization of politics, social activity.

Лысенко Ю. В., кандидат политических наук, доцент кафедры политологии и социологии, ГВУЗ "Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана" (Украина, Киев), khyloko.m@gmail.com

Гражданское общество в Украине: тенденции развития в контексте демократизации

Рассматриваются особенности и тенденции функционирования гражданского общества Украины в контексте процессов демократизации. Обобщается место и роль человека как субъекта политики в структуре современного гражданского общества.

Ключевые слова: гражданское общество, демократизация, гуманизация политики, гражданская активность.

* * *

УДК 159.923.2 : 323

Наконечний М. В.
аспірант відділу гуманітарної безпеки, НІСД
(Україна, Київ), mx.nak@hotmail.com.

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ЧИННИК БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Метою даної статті є дослідження особливостей сучасного витлумачення національної ідентичності та її взаємозв'язку з національною безпекою в умовах наявних глобалізаційних трансформацій світу. В статті досліджується вплив процесів глобалізації на феномен національної ідентичності, аналізуються причини маргіналізації суспільства, що пов'язана з кризою ідентичності. Національна ідентичність розуміється у якості основи для успішної консолідації, ефективного функціонування і розвитку будь-якої "уявленої спільноти", до якої можуть бути віднесені і сучасні форми національних держав. Дослідження національної ідентичності розглядаються у якості міцного фундаменту для формування і реалізації сучасної політики національної безпеки, що потребує якісно нових підходів, розуміння та інтерпретації реальності.

Ключові слова: глобалізація, глобалізаційні трансформації, ідентичність, національна ідентичність, національна безпека.

Сучасний, відносно стабільний, пост-воєнний світ є складною системою взаємопов'язаних процесів, явищ та смислів, що зазнає все більш помітних та суттєвих змін, занурюючись у особливу нову фазу свого розвитку – глобалізацію. Остання породжує масштабні та глибокі трансформації, а її вплив та прояви спостерігаються у різних сферах та рівнях сучасного життя – міжнародному, державному, суспільному, індивідуальному тощо. Актуалізація глобалізаційних тенденцій, динамічність перебігу процесів, перетворення в економічних і політичних відносинах, розповсюдження інформаційних технологій призводять до трансформації соціокультурного і політичного простору та впливають на самоідентифікацію, модифікуючи цінності, взірці і смисли, обумовлюючи становлення нової соціальної суб'єктивності та

загрожуючи маргіналізацією суспільства. Це породжує питання щодо сутності нової системи цінностей, меж маргінальності, єдності та згуртованості суспільства і держави. Відтак, сучасні виклики та загрози системі національної безпеки зумовлюють потребу у нових концептах та методах й пов'язані зі змінами внутрішнього світу людини, що обумовлює особливе значення досліджень щодо сутності та форм ідентичності, ідентифікації та ре-ідентифікації в епоху глобалізації.

Проблематизація ідентичності розпочалася в кінці XIX – першій половині XX століття філософською рефлексією над нею як над соціокультурним феноменом, а її наукове дослідження у XX столітті пов'язане з ідентифікацією, як способом подолання "кризи ідентичності" [1]. Наукове дослідження національної ідентичності, зокрема, пов'язане з глобалізацією та окремими елементами безпекових контекстів, формувалося завдяки працям таких західних дослідників, як Б. Андерсон, З. Бауман, У. Бек, Р. Брюейкер, Ю. Габермас, С. Гантінгтон, М. Гібернау, Е. Гідденс, І. Гофман, Е. Еріксон, А. Етциони, М. Кастельс, П. Рікер, Е. Сміт, Ч. Тейлор, Е. Фромм, В. Хесле та ін. Серед російських дослідників проблеми варто назвати прізвища Т. Артем'євої, М. Заковоротної, І. А. Зверєвої, В. Ільїна, О. Панаріна, Н. Федотової, В. Ядова тощо. Серед вітчизняних дослідників доречно зазначити праці В. Андрушенка, В. Воронкової, Т. Воропай, О. Гнатюк, П. Гнатенка, Л. Губерського, С. Здіорука, М. Козловця, В. Кременя, С. Кримського, В. Ляха, В. Малахова, Л. Нагорної, М. Степика, М. Шульги та ін. У працях цих дослідників проблема ідентичності розглядається у якості категорії соціально-гуманітарних наук, має міждисциплінарний характер й відповідне узагальнене розуміння.

Метою даної статті є дослідження особливостей сучасного витлумачення національної ідентичності у її взаємозв'язку з національною безпекою в умовах наявних глобалізаційних трансформацій світу.

Історія тоталітаризму XX століття спричинила нівелювання багатьох звичних та зрозумілих соціальних норм і цінностей – починаючи з традиційної сім'ї, й закінчуючи повагою до влади, поставивши під сумнів загальновідомі і загальноприйняті погляди та уявлення щодо сутності блага, справедливості, гідної поведінки, моралі тощо. Етична примітивність релятивізму та безмежний мультикультуралізм породив повсюдний моральний вакуум й глобальне тяжіння до відчуженості, поглиблене внутрішньою спустошеністю – результатом духовно безплідної та ілюзійної гонитви за споживанням. Розчарування у політиці, як суспільному механізмі управління, що не здатен виконувати свої функції без додаткового контролю, увесь спектр переживань та відчуття постійної тривоги, недостатня захищеність з боку національної держави, зрештою, формує у людей своєрідний "духовний голод", що лише посилює відчуття непевності, підштовхуючи до пошуків – чи "сенсу життя", чи – способів "позбавитися такої тривоги" [2] та є індикатором втраченої ідентичності, обумовлюючи численні колізії самоідентифікації.

Так на думку І. Зверєвої, "соціокультурна ідентифікація сьогодні набула форми суперечності, яка